

## COVID-19 KRİZİ VE DEMOKRASİ: ULUSLARARASI POLİTİK-EKONOMİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME<sup>(\*)</sup>

### THE COVID-19 CRISIS AND DEMOCRACY: AN INVESTIGATION IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL POLITICAL-ECONOMY

Orhan CENGİZ<sup>(1)</sup>

**Öz:** 21. yüzyılın en büyük krizlerinden birisi olan Covid-19, kısa süre içerisinde geniş kapsamlı etkilere yol açmıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı ortamda krizin ortaya çıkardığı en kritik hususlardan birisi, ulus-devletlerin neoliberal küreselleşme çağında önemli aktörler olduğudur. Ulus-devletlerin rollerinin artması, Covid-19 ile demokrasi arasındaki önemli bir ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. Bu ilişkide iki nokta çok önemli hâle gelmiştir. Bunlardan birincisi, gelişmiş demokrasiler olarak nitelendirilen birçok yerde krizin yönetilmesinde başarısız olunması, buna karşılık demokratik yönetim unsurlarının daha zayıf olduğu ülkelerde nispeten başarılı sonuçların elde edilmesidir. İkinci olarak, Covid-19 krizinin etkilerinin azaltılması için karar alma sürecinde demokratik ilkelere uzaklaşılmasına yol açan uygulamaların artış göstermesidir. Bu çalışmada, demokrasi-otoriterlik ikilemine yol açan Covid-19 uygulamalarının ve Covid-19 sonrası küresel demokrasilerin geleceğinin politik ekonomi bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada veri ve kaynaklara erişilebilirlik kısıtı altında karşılaştırmalı bir analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: i)Politik rejimler, ülkelerin Covid-19 ile mücadeledeki performansını ölçmede net bir bakış açısı sunmamaktadır; ii)Bunun yanında Covid-19, küresel ölçekte demokrasinin dönüşümüne yol açacak pek çok dinamiği de ortaya çıkarmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Covid-19, Demokrasi, Politik Rejimler, Ulus-devlet

**Abstract:** *The Covid-19, one of the biggest crises of the 21st century, has caused wide-ranging effects in a short time. One of the most critical aspects of the crisis in the environment of these developments is that nation-states are significant actors in the era of neoliberal globalization. The increasing role of nation-states has revealed an essential relationship between the Covid-19 and democracy. Two points become crucial in this relationship. The first is the failure to manage the crisis in many countries characterized as developed democracies, while relatively successful results are achieved in countries where democratic governance factors are weaker. Secondly, there is an increase in the practices that lead to moving away from democratic principles in the decision-making process to reduce the impacts of the Covid-19 crisis. In this study, it is aimed to examine the applications of the Covid-19 that led to the democracy-authoritarian dichotomy and the future of global democracies after the Covid-19 in the context of political economics. A comparative analysis method is used in the study under the constraint of accessibility to data and resources. The results obtained in the study can be summarized as follows: i)Political systems do not provide a clear perspective in measuring the performance of countries in the fight against the Covid-19; ii)In addition, the Covid-19 has revealed many dynamics that will lead to the transformation of democracy on a global scale.*

**Keywords:** Covid-19, Democracy, Political Regimes, Nation-state

**JEL:** F50, H12

<sup>(\*)</sup> Bu çalışma 24-25 Ağustos 2021 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı'nda sunulan "Covid-19 Krizi ve Demokrasi: Uluslararası Politik-Ekonomi Bağlamında Bir İnceleme" başlıklı özet metnin genişletilmiş halidir.

<sup>(1)</sup> Çukurova Üniversitesi, Pozantı MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü; ocengiz@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1883-4754

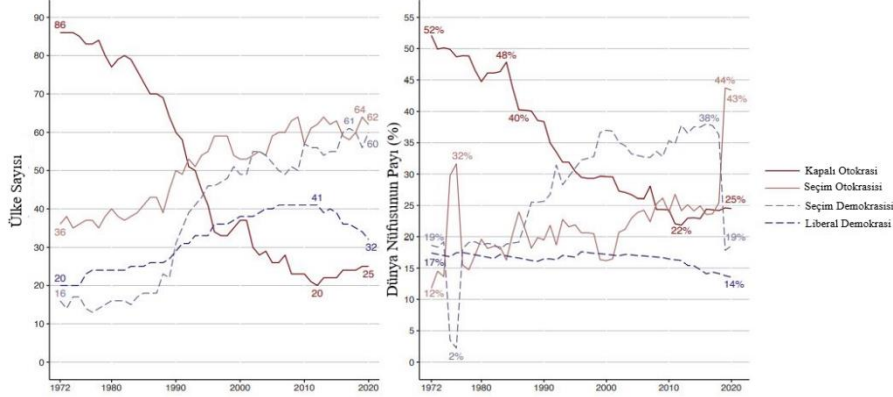
Geliş/Received: 27-10-2021; Kabul/Accepted: 12-03-2022

## 1. Giriş

21. yüzyılda yaşanan en büyük küresel krizlerden birisi olan Covid-19, daha önceki yüzyıllarda yaşanan pandemilerin birçoğundan daha az ölümcül olmasına rağmen; yarattığı etkilerin kapsamının çok geniş olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Bireylerin gündelik yaşamlarını etkileyen ölümlere, hastalıklara, ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına, sınırların kapatılmasına kadar birçok farklı sonuçlara yol açmıştır. 2008 küresel finans krizine benzer biçimde, neoliberal piyasa sisteminin işleyişinden kaynaklanan krizin yarattığı olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında ulus-devletler önemli roller üstlenmektedir. Kriz, tüm dünyada ulus-devletlerin rollerinin ne kadar önemli olduğunu yeniden gün yüzüne çıkarmıştır.

Devletlerin Covid-19 ile mücadelede başarılarının ilişkilendirildiği unsurlardan birisi rejim türü olmuştur. Bu tartışmaların çıkış noktasını en gelişmiş liberal demokrasiye sahip ülkelerin başarısızlığı karşısında, otoriter eğilimlerin olduğu ülkelerin daha başarılı olmaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla Covid-19, sadece süper ve büyük güçler arasındaki ilişkileri şekillendirmekle kalmamakta, aynı zamanda ulusal düzeyde demokrasi ve yönetim mekanizmalarını da dönüştürmektedir. Kriz, birçok ülkede demokrasinin hâlihazırda tehdit altında olduğu döneme denk gelmiştir. Kamu sektörünün daha verimsiz olduğu ve kurumsal yönetimin yozlaştığı yerlerde Covid-19 krizi, kaynakların daha fazla kötüye kullanılmasına davetiye çıkarmaktadır (Kamali-Chirani ve Khalid, 2020: 4).

Tarihsel örnekler dikkate alındığında pandemilerin yarattığı etkilerin ciddi kısıtlamaları beraberinde getirdiği görülmektedir. Örneğin kolera salgını sırasında İtalya’da toplum üzerinde ciddi baskı uygulanmıştır. Benzer biçimde, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan İspanyol Gribi sırasında salgınla başa çıkabilmek için dünyanın birçok yerinde hükümetler, bireylerin ekonomik ve sivil özgürlüklerini kısıtlayan eylemlere başvurmuştur (Trein, 2020: 2).



Kaynak: Alizada vd., 2021.

Şekil 1. Rejim türlerine göre ülke sayısı ve dünya nüfusunun payı (%)

Dünyada rejim türlerinin sayısı ve dünya nüfusunun rejim türlerine göre dağılımı Şekil 1’de gösterilmektedir. 1970-2020 yılları arasında kapsayan 50 yıllık periyotta dünyanın göreceli olarak daha demokratik hâle geldiğini söylemek mümkündür. 1970’lerde otokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısı 112 (86 ülke kapalı otokrasi, 36 ülke seçim otokrasisi) iken, dünya nüfusunun %64’ü otokrasi ile yönetilen ülkelerde yaşamaktaydı. Kapalı otokrasilerin sayısı, 2013 yılına kadar çok keskin biçimde

düşmüştür. 2020 yılı itibarıyla kapalı otokrasie sahip ülke sayısı 25'tir. Buna karşılık seçimli otokrasilerin sayısı da ciddi biçimde artış göstermiştir. Bu yönetim türü, 1972'den günümüze kadar olan dönemde yaklaşık iki katına çıkmıştır. Farklı büyüklüklere sahip ülkelerin, bu kategoriye girip çıkmasıyla rejim türlerine göre dünya nüfusunun payı değişmiştir (Alizada vd., 2021: 14). Foa, Klassen, Slade, Rand ve Collins (2020), 1973-2020 dönemini ele alarak Batı Avrupa ülkeleri için 50 yıllık, dünyanın geri kalan ülkeleri için 25 yıllık süreyi kapsayan ve 3.500 ulusal araştırmaya dayanan çalışmalarında demokrasiden duyulan memnuniyetsizlik derecesine ilişkin çarpıcı sonuçlar ortaya koymuşlardır. Buna göre 1990'larda Kuzey Amerika, Latin Amerika, Avrupa, Afrika, Orta Doğu, Asya ve Avustralasya'da halkın çoğunluğu ülkelerinin demokrasiden memnun iken, 2020 yılına gelindiğinde ülkelerindeki demokrasiden memnun olmayanların oranı yaklaşık %10 artarak, %47,9'dan %57,5'e yükselmiştir. Bu memnuniyetsizliğin en yüksek olduğu yerler ise Kuzey Amerika, Güney Avrupa, Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika olmuştur. Leandro ve Ruiz (2021), iktisat literatüründe demokratik durgunluk olarak bilinen durumun geri planında yatan sebeplerin konjonktürel olmaktan ziyade yapısal olduğu göz önüne alındığında, demokratik gerileme kavramının kullanılmasının doğru olacağını vurgulamaktadır. Günümüzde büyük ölçüde demokratik olan; fakat aynı zamanda büyük hoşnutsuzlukların arttığı dünyada ortaya çıkan en temel soru, demokrasilerin Covid-19 kriziyle başa çıkıp çıkamayacağı ve böylece meşruiyetlerini ve süreklilik beklentilerini güçlendirip güçlendiremeyeceğidir. Bu durum, otokratik rejimlerin krize karşı mücadelede demokratik rejimlere sahip diğer ülkelere göre daha başarılı olduğuna dair artan kamuoyu algısıyla daha da ilgili hâle gelmektedir.

Küresel açıdan demokrasinin zayıflamaya başladığı dönemde yaşanan Covid-19 krizinin demokrasiyle olan ilişkisinin ele alınması, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışma esas olarak iki önemli noktada literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Birincisi, Covid-19'a yönelik geliştirilen politikaların başarısının politik rejimler çerçevesinde incelenmesidir. İkincisi, Covid-19'un yol açtığı yıkıcı tablonun ortadan kaldırılması için uygulanan önleyici ve kısıtlayıcı tedbirlerin demokratik yönetim açısından incelenmesidir. Çalışmada şu kronoloji takip edilmiştir: Giriş bölümünde, konunun önemi açıklanmıştır. İkinci bölümde, Covid-19 ile politik rejimler arasında ilişkiyi ortaya koyan yaklaşımlar ve ülkelerin Covid-19 sürecinde uyguladıkları önlemler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Covid-19 sonrası küresel demokrasinin geleceği tartışılmıştır. Son bölümde ise politika çıkarımları ortaya konulmuştur.

## **2. Covid-19 Krizi ile Politik Rejimler İlişkisine Yönelik Tartışmalar**

Demokrasilerin beklenmedik afetlere otoriter rejimlerden daha iyi tepki verdiği genel kabul görmektedir. Demokrasilerde karar vericiler, vatandaşlara ve diğer kurumlara hesap verme sorumluluğuna tabi olduğundan kriz dönemlerindeki politikalarının daha başarılı olmasına ve performanslarını iyileştirmeye özen göstermek zorunda kalmaktadır. Buna karşılık, otoriter rejimlerin yöneticileri, halktan baskı görebilecekleri kurumsal mekanizmalara sahip olmadıklarından olumsuzlukları önleme stratejilerini önemsemeyebilmektedir. Bu da demokrasilerden daha kötü performans sergilemelerine yol açmaktadır (Petersen, 2020: 6). Covid-19'a karşı verilen tepkiler, kamusal alanı önemli ölçüde etkilemiştir; fakat politik rejimlere bağlı olarak farklı sonuçlar doğurmuştur. Hükümetler birçok noktada Covid-19 ile mücadelede, çeşitli politikaları ve yasal düzenlemeleri

parlamento onayı olmaksızın yürürlüğe koyma seçeneğini benimsemiştir. Bazı ülkeler, sınırların tamamen kapatılması ve zorunlu izolasyon gibi daha kısıtlayıcı önlemler alırken; diğerleri bireysel özgürlüklere, sorumluluklara ve ekonomik istikrara öncelik vermiştir. Bu yaklaşımlardaki farklılığın arkasındaki temel itici güç ise ideolojidir. Diğer taraftan Covid-19 salgını, hükümetlerin küresel bir salgınla mücadele etme kapasitelerinin ve/veya arzularının dünya genelinde nasıl farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu, kriz döneminde değerler sistemine karşı ideolojik kutuplaşmanın nasıl bir rol oynadığı sorusunu gündeme getirmiştir (Elstub, Liu ve Lühiste, 2020: 431-432).

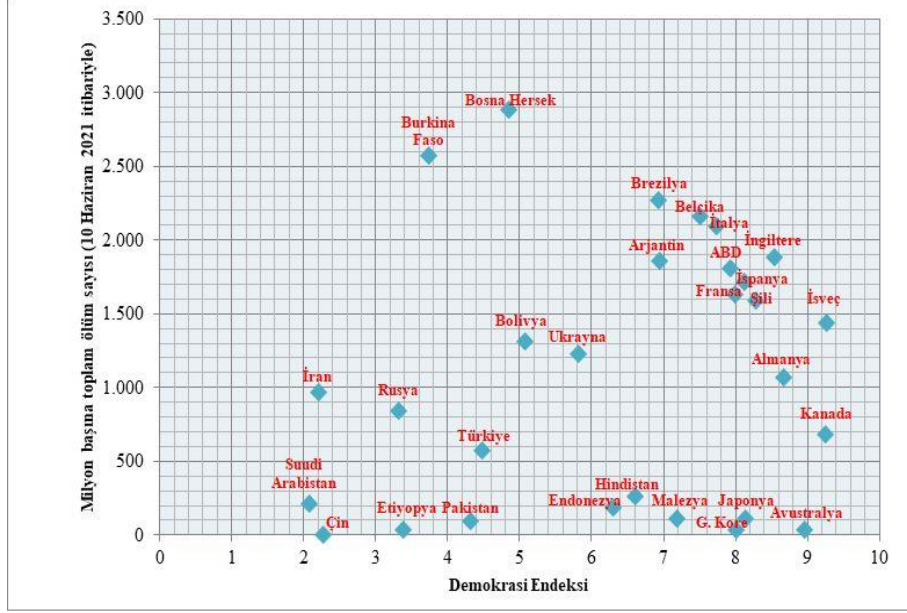
Covid-19'un etkisi, ülkelerin siyasi ve ekonomik kurumlarının performansına bağlı olarak değişkenlik göstermekte ve liberal demokrasilerin bireylerin sağlığını korumada başarısız olduğu eleştirisinin artmasına neden olmaktadır. Otokratik rejimler, daha hızlı ve güçlü hareket etme imkânına sahip olmalarından dolayı kaynakları etkin biçimde harekete geçirebilmektedir. Buna karşılık şeffaflığın olmaması ve katı uygulamaların varlığı, ciddi sonuçlara yol açmaktadır. Krizin yol açtığı etkiler, vatandaşların daha temkinli davranmaya sevk edilmesi amacıyla manipüle edilmesine, medyanın ve dezenformasyonun kontrol altına alınmasına yol açarak ülkeleri daha savunmasız hâle getirebilmektedir (Karabulut, Zimmermann, Bilgin ve Doker, 2021: 1).

### **2.1. Covid-19 Kaynaklı Ölüm ve Politik Rejimler Arasındaki İlişki**

Covid-19 gibi olağanüstü koşulların yaşandığı durumlarda demokratik ve otoriter rejimlerin benimsediği uygulamalar güvenilirlik ile yakından ilişkilidir. Sosyal düzeni tehdit eden sağlık krizi karşısında düzenleyici kredi olgusu, karar vericilerin politikalarının seyrini etkilemektedir.

Demokratik ve otoriter yönetimlerde düzenleyici kredi etkisinin farklılığı, Covid-19 ile mücadelenin gidişatını önemli biçimde etkilemiştir. Otokratik rejimlerde, yürütme organının olağanüstü düzenlemeleri ve yaptırımları yürürlüğe koymasını sağlayacak mekanizmalar daha kolay uygulanmaktadır. Böylelikle otoriter rejimlerde sosyal düzenin ve disiplinin sağlanmasına yönelik düzenleyici kredinin güçlü etkisi söz konusudur. Liberal demokrasiye sahip ülkelerde ise yürütme organının karar verme sürecini uzatan, yasama ve yargı gibi bağımsız kurumların varlığı söz konusudur. Otoriter rejimlerin aksine, bireyci tipteki sosyal ve politik bilinç, düzenleyici kredinin etkisini zayıflatmaktadır. Olağanüstü durumlarda toplum sağlığının korunması için özgürlüklerin kısıtlanması, otoriter rejimlerdeki gibi uygulanmamaktadır (Brzechczyn, 2020: 88-89).

Covid-19 ile mücadeledeki başarının politik rejimlerle ilişkilendirilmesinde öne çıkan iki önemli husus söz konusudur. İlk olarak AB gibi gelişmiş demokratik kurumlara sahip ülkelerin birçoğunda, krizin yönetilmesinde başarısız olunmasıdır. Birlik içerisinde krize yönelik ortak politika geliştirmede yaşanan anlaşmazlıklar, en temel tıbbi ürünlerde dışa bağımlılığın ortaya çıkması karşısında, Çin ve Rusya'nın AB ülkelerine yönelik yardımda bulunması tartışmaları artırmıştır. İkinci olarak, ABD'nin de tıpkı AB ülkelerinin birçoğunda yaşandığı gibi Covid-19'u kontrol etmede başarısız olması ve Çin'in bu süreçte göreceli olarak daha fazla kontrol gücünü elinde bulundurmasıdır.



**Kaynak:** Our World in Data (2021a) ve The Economist (2021) verilerinden yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

### Şekil 2. Covid-19 kaynaklı ölümler ve demokrasi ilişkisi

Covid-19 nedeniyle yaşanan ölümlerin politik rejimlerle olan ilişkisi Şekil 2’de gösterilmiştir. Dikey ekseninde milyon kişi başına gerçekleşen ölüm sayısı yer alırken, yatay ekseninde 2020 yılı itibarıyla Küresel Demokrasi Endeksi (*Global Democracy Index*) yer almaktadır. Şekilde dikkat çeken ilk nokta, yüksek demokrasi endeksine sahip ülkelerde ölüm sayılarının yüksek olmasıdır. Birleşik Krallık, ABD, İtalya, İspanya, Fransa, Belçika başta olmak üzere gelişmiş demokratik kurumlara sahip ülkelerde krizin etkileri çok derin olmuştur. Bununla birlikte Avustralya ve Japonya gibi yüksek demokrasi endeksine sahip ülkelerde ise ölüm oranları düşük seviyededir. Diğer taraftan Çin, Suudi Arabistan, Pakistan ve Etiyopya gibi düşük demokrasi değerlerine sahip ülkelerde ölüm sayıları düşük seviyededir. Yine benzer biçimde Burkina Faso, Bosna Hersek, İran ve Bolivya gibi düşük demokrasi endeksine sahip ülkelerde ölüm oranları yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir.

**Tablo 1. Covid-19 ile mücadelede ihtiyari mali önlemlerin GSYİH içerisindeki payı (%)**

Ülkeler	İlave Harcamalar ve Vazgeçilen Gelirler	Kaynak, Krediler ve Garantiler	Demokrasi Endeksi
<b>Gelişmiş Ülkeler</b>			
Danimarka	5,1	13,6	9,15
Finlandiya	2,5	7,5	9,20
İspanya	7,6	14,4	8,12
Güney Kore	4,5	10,2	8,01
İsviçre	7,3	6,2	8,83
İtalya	8,5	35,3	7,74
Belçika	8,0	11,8	7,51
Fransa	7,6	15,6	7,99
Almanya	11,01	27,8	8,67
Kanada	14,6	4,0	9,24
ABD	25,5	2,4	7,92
İngiltere	16,2	16,1	8,54
<b>Yükselen Ekonomiler</b>			
Meksika	0,7	1,2	6,07
Türkiye	1,9	9,4	4,48
Suudi Arabistan	2,2	0,8	2,08
Rusya	4,3	1,5	3,31
Hindistan	3,3	5,1	6,61
Çin	4,8	1,3	2,27
Peru	7,3	11,4	6,53
Polonya	7,8	5,4	6,85
Brezilya	8,8	6,2	6,92
<b>Düşük Gelirli Ülkeler</b>			
Vietnam	1,4	0,5	2,94
Etiyopya	2,5	0,6	3,38
Özbekistan	4,4	1,3	2,12
Honduras	2,3	2,1	5,36

**Kaynak:** İhtiyari mali politikalar verisi IMF (2021), demokrasi endeksi ise The Economist (2021) veri tabanından alınmıştır.

**Not:** Mali önlemler 17 Mart 2021 itibarıyla oluşan değerleri ifade etmektedir.

Diğer perspektiften ele alındığında Covid-19'un yol açtığı olumsuzluklarla mücadelede alınan ekonomik tedbirlerin politik rejimlerle ilişkisi incelendiğinde Tablo 1'de görüleceği üzere, demokratik ülkeler daha fazla kaynak ayırmıştır. Örneğin, ABD GSYİH'nin %25,5'i kadar harcama yapmış; %2,4'ü kadar kredi ve kredi garantisi sağlamıştır. AB ülkeleri içerisindeki durum incelendiğinde orada da yüksek düzeyde mali önlemlerin benimsendiği görülmektedir. Almanya, İtalya, İspanya ve Belçika gibi ülkeler en fazla kaynak ayıran ülkeler konumundadır. Buna karşılık otoriter ülkelerin, GSYİH'ye oranı açısından daha az kaynak ayırdıklarını söylemek mümkündür. Çin, GSYİH'nin %4,8'i kadar harcama yapıp; %1,3'ü kadar kredi ve kredi garantisi sağlarken; Rusya aynı dönemde GSYİH'nin %4,3'ü kadar mali harcama gerçekleştirmiş ve %1,5'i kadar kredi ve kredi garantisi sağlamıştır.

Çin'in, krizin kontrol altına alınmasını sağlamak için benimsediği mekanizma, başarılı sonuçlar alınmasını sağlamıştır. Demokrasilerde bu tür karar alma sürecinin olmaması, liberal demokratik ülkelerin başarısız olduğu anlamına gelmemelidir. Almanya, Japonya ve Güney Kore örneklerinde gözlemlendiği gibi liberal ülkelerin de başarılı oldukları görülmektedir. Fakat bu ülkelerde sürecin yönetimi otoriter araçlarla değil, devletin kurumsal kapasitesinin varlığı ve bunun işleyişiyle sağlanmıştır (Atlı, 2020: 57).

Çin'in Covid-19'a verdiği nihai tepkinin etkili olması, Çin'in otoriter yönetiminden mi, yoksa Çin'in toplumsal başka özelliğinden mi kaynakladığına ilişkin sorular, benzer otoriter rejimlerden elde edilen kanıtlarla birlikte değerlendirildiğinde, mevcut rejimin katı önlemleri almasıyla ilişkilendirilmektedir. Otoriter rejimler, virüsün yayılmasını kontrol etmede oldukça hızlı olmakla birlikte, virüs ile ilgili bilgileri bastırma da etkili olmaktadır. Vietnam ve Singapur'da hükümetler, Covid-19 tehdidine güçlü bir tepki vermiştir. Örneğin Vietnam, Çin ile sınır kapılarını pandeminin başlangıcında kapatmıştır. Singapur'da ise virüs, çok kapsamlı izleme ve temaslı takibi yoluyla kontrol altına alınmıştır. Rusya gibi diğer otoriter rejimlerde krizin görmezden gelinmesi ve sorumluluğun yerel yönetimlere bırakılması gibi uygulamalar da öne çıkmıştır (Stasavage, 2020: E4-E6).

Liberal demokratik ülkeler açısından incelendiğinde ABD'de dönemin başkanı Donald Trump'ın virüsü küçümseyici ve dikkate almayan tavırları nedeniyle çok kötü bir tablo ortaya çıkmıştır. Federal hükümetlerin erken ve agresif biçimde krize tepki verme kapasiteleri mevcutken ABD demokrasisinin yapısında var olan gücün dağıtılması, beklenen politikaların uygulanmasını güçleştirmiştir. Güney Kore, Tayvan ve Almanya gibi bazı demokratik ülkeler, test ve temaslı izlemeyi çok erken uygulaması nedeniyle virüsle mücadelede çok daha başarılı olmuşlardır (Stasavage, 2020).

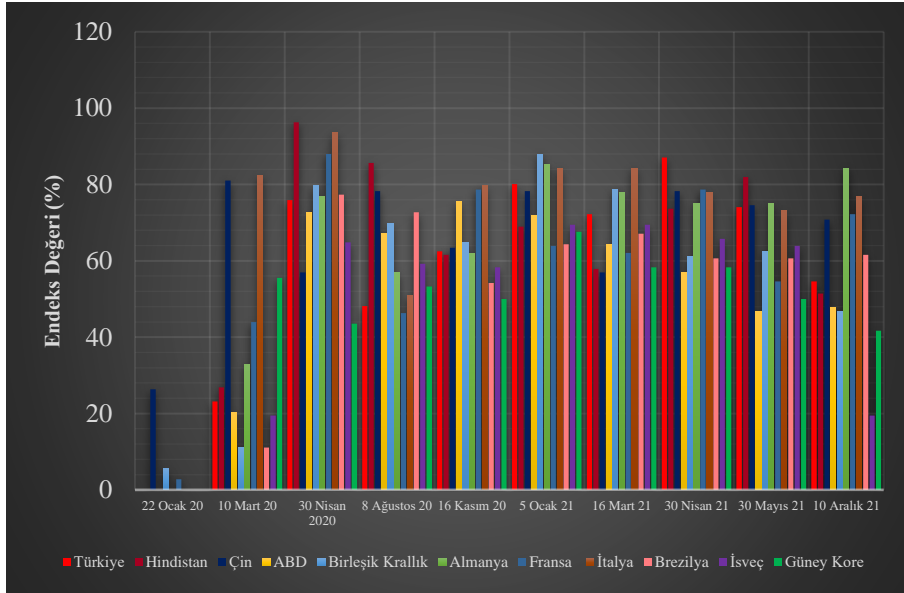
Güney Kore ve Tayvan özelinde ele alındığında merkezi karar alma yapısı yanında, daha da önemlisi daha önceki dönemlerde yaşadıkları SARS ve MERS salgınlarından dersler çıkarmaları ve bu tür salgınları önlemeye yönelik yatırım yapmaları etkili olmuştur. Tayvan, Güney Kore ve Almanya gibi ülkelerin erken önlem almaları, otoriter rejimlerdeki uygulamalara gerek kalmadan salgının kontrol altına alınabileceğini göstermesi açısından önemli sonuçlara işaret etmektedir. Buna karşılık Fransa, İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık gibi yerlerde başlangıçtan itibaren gerekli önemin gösterilmemesi, daha sonraki süreçte çok yüksek maliyetlerle ülke genelinde karantina uygulanmasını zorunlu hâle getirmiştir. Dolayısıyla ortaya konulan çerçeve, demokratik hükümetlerin Covid-19 ile mücadelede kaçınılmaz olarak otoriter hükümetlerden daha kötü performans sergilediği anlamına

gelmediğidir (Stasavage, 2020). Bu nedenle politik rejimlerin, salgının yönetiminde sağlıklı bir gösterge olmadığını da düşünülmektedir. Gerek otoriterliğin gerekse de demokrasinin hem başarılı hem başarısız olduğu ülke örneklerini gözlemek mümkündür (Belin ve De Maio, 2020: 6). Politik rejimlerin, Covid-19 ölümleri üzerindeki doğrudan ve net etkisini ölçmek için kişi başı gelir, dışa açıklık derecesi, sağlık sisteminin yapısı, demografik ve coğrafi faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir (Jaishankar, 2020: 26-27).

## 2.2. Covid-19 Sürecinde Demokratik Mekanizmaları ve Hakları İhlal Ettiği İddia Edilen Önlemler

Krizlerle başa çıkma noktasında siyasi kararların yol açtığı sonuçlar değişkenlik göstermektedir. Demokrasilerde ise iki önemli durum tekrerr etmektedir. Bunlardan ilki, kriz dönemlerinde demokrasinin karar alma sürecinde diğer sistemlere kıyasla daha fazla tıkanmalarla karşı karşıya kalmasıdır. İkinci olarak siyasi kararları, toplumun genel refahının aleyhine yol açacak şekilde manipüle edebilecek çıkar gruplarının varlığıdır. Siyasi nedenler, devletin politika geliştirme kapasitesinden daha farklı anlamlara gelmektedir (Leandro ve Ruiz, 2021).

Ülkelerin gelişmişlik seviyesi ile politika geliştirme kapasitesi arasındaki belirgin ilişkiyi teyit eden geniş bir ampirik literatür söz konusudur. Bunun yanında, aynı gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerin bile kamusal politikaları uygulama kapasitesi farklılık göstermektedir. Çünkü ülkelerin sahip olduğu sosyo-kültürel unsurlar, bu farklılığın önemli sebeplerinden birisi olabilmektedir. Kamusal politikalar ne kadar verimli olursa olsun, bireyciliğe karşı önyargının var olduğu toplumlarda kolektif koordinasyon gerektiren politikalar istenilen düzeyde başarılı olamayabilmektedir. Dolayısıyla Covid-19 gibi kolektif dayanışma gerektiren bir kriz ortamında krize yönelik geliştirilen politikaların demokrasinin gerilemesini nasıl etkileyeceği, devletlerin kurumsal kapasiteleri, siyasi faktörler ve sosyo-kültürel faktörler arasındaki ilişkiye bağlı olmaktadır (Leandro ve Ruiz, 2021).



**Kaynak:** Hale vd., 2021; Our World in Data, 2021b.

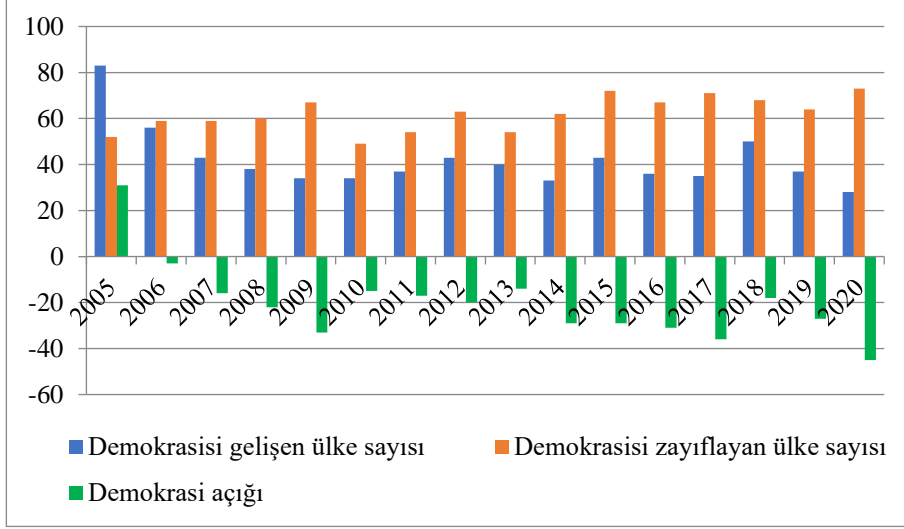
**Şekil 3. Covid-19 sıklık endeksi**



Covid-19'un hızla yayılması karşısında, ülkeler olağanüstü önlemler almıştır. Okulların kapatılması, seyahat kısıtlamaları, halka açık toplantıların yasaklanması, sağlık kuruluşlarına acil finansal destek sağlanması, temaslı takibinin yapılması ve sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi gibi önlemler en çok öne çıkanlar olmuştur. Alınan kamusal önlemlerin sıklık derecesini ölçmek için Hale vd. (2021) tarafından Oxford Covid-19 Hükümet Müdahale İzleyicisi (The Oxford Covid-19 Government Response Tracker-OxCGRT), diğer adıyla Covid-19 Sıklık Endeksi (Covid-19 Stringency Index) hesaplanmaktadır. Okulların ve iş yerlerinin kapanması, seyahat kısıtlaması başta olmak üzere dokuz gösterge dikkate alınarak hesaplanan endeks, 0 ila 100 arasında değer almaktadır. Endeksin artması, ülkelerin Covid-19'a karşı daha sıkı önlemler aldığını ifade etmektedir (Our World in Data, 2021b). Seçilmiş ülkelerin Ocak 2020'nin başlarından 10 Aralık 2021 arası dönemde aldıkları önlemlerin sıklık derecesinin yer aldığı Şekil 3 esasında rejim türü fark etmeksizin önemli derecede katı önlemler aldığını göstermektedir. Bu dönemde alınan önlemler esnasında, demokratik yönetişimin ve hakların ihlal edildiği öne sürülmektedir (Repucci ve Slipowitz, 2020; Alizada vd., 2021).

Freedom House, 192 ülkeyi ele alarak incelediği raporda, Covid-19 krizinin küresel çapta demokrasi açısından da bir kriz haline geldiğini belirtmektedir. Rapora göre 80 ülkede demokrasi ve insan haklarının durumu daha da kötüleşmiştir. Ortaya çıkan sonuç, sadece 80 ülkede demokrasinin zayıflamasıyla sınırlı değildir. Ağırlıklı olarak demokrasi mücadelesi veren ülkelerde durum daha ciddi sonuçlara işaret etmektedir. Çünkü bu ülkelerde gücün manipüle edilmesi, zayıf kurumsal yapıya sahip ülkelerde durum daha da kötüleşmektedir. Dolayısıyla küresel açıdan krizin yönetilmesi ve kontrol altına alınmasında demokrasinin zayıfladığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, araştırmaya katılanların %62'si ulusal hükümetlerin verdiği bilgilerin güvenilirliğinden şüphe etmektedir. Salgın bağlamında 91 ülkede haber medyasına yönelik yeni ve artan kısıtlamalar ortaya çıkmıştır. Seçimlerin yapıldığı 22 ülkenin 7'sinde seçim tarihi değiştirilmiş ve bunların 4'ünde Covid-19 gerekçesiyle seçim kuralları değiştirilmiştir. 59 ülkede virüse karşı tepkilerde şiddet olayları yaşanmıştır. Araştırmaya katılanların %25'i etnik ve dini azınlıklara yönelik kısıtlamaların olduğunu belirtmiştir (Repucci ve Slipowitz, 2020). İlerleyen dönemlerde Covid-19'un seçimler üzerindeki etkisi daha da artmıştır. 21 Şubat 2020-31 Aralık 2021 tarihleri arasında dünya genelinde en az 80 ülke ve bölge, Covid-19 nedeniyle ulusal ve yerel seçimleri ertelemiştir. Bunların en az 42'sini ise ulusal seçimler ve referandumlar oluşturmaktadır (International IDEA, 2022).

Varieties of Democracy [V-Dem], 2021 Demokrasi Raporu'nda ise en az 95 ülkenin pandemi sürecinde orta veya büyük ölçekli ihlaller gerçekleştirdiğini belirtmektedir. 40 otokratik ve 23 demokratik ülkede orta düzeyde ihlaller yaşanırken; 23 otokratik ve 9 demokratik ülkede büyük ihlaller ortaya çıkmıştır (Alizada vd., 2021).



**Kaynak:** Repucci ve Slipowitz, 2021.

#### Şekil 4. Demokrasi açığının seyri: 2005-2020

Covid-19 sürecinde yaşanan demokratik aşınmanın etkisiyle demokrasi açığı<sup>1</sup> son 15 yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Krizin etkisi yayıldıkça olumsuzlukların azaltılması için hayata geçirilen kısıtlamalar ve diğer önlemler, birçok ülkede demokratik yönetişimin zayıflamasına yol açmıştır. Özellikle Covid-19 sürecinde ortaya çıkan demokratik ihlaller, 2020 yılında küresel demokrasinin ciddi biçimde zayıflamasına neden olmuştur. Şekil 4'te gösterildiği gibi 2006 yılından itibaren küresel demokrasi zayıflamaya başlamıştır. 2006 yılında -3 olan demokrasi açığı 2020 yılında -45 ile zirveye ulaşmıştır (Repucci ve Slipowitz, 2021). Bu çerçevede demokrasinin krizle birlikte hangi politikalar neticesinde zayıfladığı önem kazanmaktadır. Aşağıdaki Tablo 2'de demokrasiyi ve insan haklarını ihlal eden örnekler yer verilmektedir.

<sup>1</sup> Demokrasi açığı, demokrasisi iyileşen ülke sayısından demokrasisi zayıflayan ülke sayısının çıkarılmasıyla elde edilmektedir (Repucci ve Slipowitz, 2021).

**Tablo 2. Covid-19 Sürecinde Demokrasiyi ve İnsan Haklarını İhlal Ettiği İddia Edilen Önlemler**

Ülkeler	Uygulamalar
<b>El Salvador</b>	Karantina emirlerini ihlal iddiasıyla Mart 2020'de 1.200'den fazla kişi keyfi olarak tutuklanmıştır. Yüksek Mahkeme, bu tutuklamaları haksız bulmuştur.
<b>Honduras</b>	Hükümet, pandemi hakkında yanlış bilgilerin yayılmasına karşı hareket etme gerekçesiyle ifade özgürlüğüne kısıtlamalar getiren kararname yayınlamıştır.
<b>Venezuela</b>	Sars-Cov-2 virüsünden önce ülke; gıda kıtlığı ve temel ürünler, tıbbi malzeme eksikliği, yüksek enflasyon ve mali açıklarla karakterize edilen insani bir kriz yaşamıştır. Covid-19 ile birlikte petrol fiyatlarında düşüş yaşanmasıyla Venezuela, Covid-19 ile mücadelede en hazırlıksız ülke olmuştur. Virüs hakkındaki tüm bilgiler sansürlenmiş, gerçek vakalar gizlenmiş ve resmi istatistiklere itiraz eden gazeteciler, muhalefet liderleri ve aktivistler tutuklanmış, Mart (2020) ayından itibaren ise protestolar yasaklanmıştır.
<b>Brezilya</b>	Devlet Başkanı Jair Bolsonaro, krizi görmezden gelerek sosyal etkileşimleri teşvik eden tutumları benimsemiştir. Bolsonaro, virüsün yol açtığı olumsuzlukları azaltmak için hazırlanan yardım tasarısının bir kısmını veto etmiştir. Brezilya Yüksek Mahkemesi, Jair Bolsonaro'nun anti-demokratik eğilimlerini kısıtlamış ve hükümetin sağlık yasalarını yürürlüğe koymasına gerektiğine karar vermiştir. Başkanın, tüm önlemleri ve tıbbi tavsiyeleri dikkate almadığı ve eyalet valileriyle iş birliği yapmadığı için pandemi sürecinde üç sağlık bakanı istifa etmiştir.
<b>Polonya</b>	10 Mayıs 2020'de yapılması planlanan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Andrzej Duda, salgın nedeniyle posta yoluyla oylama fikrinde ısrar etmiş ve diğer adayların kampanyasına izin verilmemiştir. Yargı bağımsızlığına yönelik saldırı olarak adlandırılan bu durum, ulusal ve uluslararası alanda iyi karşılanmamıştır. Sonunda, iktidar koalisyondan liderlerin anlaşması sonucunda onaylama yapılmamıştır. Parlamentoda oylama ve demokratik kurumlarla istişare olmaksızın alınan kararlar, Polonya'nın konsolide demokrasiden yarı konsolide demokrasiye düşürülmesine yol açan bir durum olarak nitelendirilmiştir. Pandemiyle ilgili hükümetin gerçeklere dayanmayan açıklamalar yaptığı halkın yarısı tarafından kabul görmektedir. Halkın %56'sı ülkedeki medyanın virüs hakkında bildirdiğine güvenmektedir.
<b>Macaristan</b>	Başbakan Viktor Orbán'ın pandemi sürecince ülkeyi karanlık ile yönetme yetkisi istemesi, parlamento tarafından onaylanmıştır. Orbán, yalan haber suçlamasıyla sosyal medyada görüşlerini ifade eden kişilerin tutuklanmasına yol açan katı bir yönetim sergilemiştir.
<b>Sırbistan</b>	Hükümet, otoriter karantina kuralları ve sokağa çıkma yasağı gibi çok sert önlemler getirmiştir. En dikkat çeken nokta, virüsün yayılmasına katkıda buldukları gerekçesiyle mülteci kamplarındaki hareketliliğe aşırı kısıtlamalar getirilmesidir.

<b>İsrail</b>	Benjamin Netanyahu'nun, yolsuzluk ve güveni kötüye kullanmakla suçlandığı ortamda, İsrail uzun süre hükümetin kurulamaması nedeniyle siyasi karışıklık içindeyken; İsrailliler, dayatılan anti-demokratik pandemi politikalarını ve sokağa çıkma yasağının yol açtığı mali kayıpları protesto etmiştir.
<b>Rusya</b>	Covid-19 ile mücadelede ön safta olan bazı doktorlar, ülkenin Covid-19'a yönelik politikalarını eleştirdikleri için ilginç biçimde hastane penceresinden düşmüştür. Pandeminin yönetiminde resmi politikaları eleştirerek gerçek dışı haberler yaydığı düşünülenlere para cezası verme veya hapse atma yetkisi veren kararnameler çıkarılmıştır.
<b>Hindistan</b>	Narendra Modi, pandemi krizini Müslümanlara karşı mücadelesini genişletmek ve özellikle Keşmir nüfusuna baskı yapmak için kullanmıştır. 2019'un sonunda aşırı milliyetçi hükümet, Müslümanlar hariç, komşu ülkelerden azınlıkların hızlı vatandaşlık başvurusunda bulunmalarına izin veren Vatandaşlık Değişikliği Yasasını kabul etmiştir. Erzak ve ilaç almaya gidenler hapse atılmıştır. Gazeteciler suçlanmış ve sağlık personeli şiddete maruz kalmıştır. Sosyal mesafeyi koruyacak kaynakları olmayan yoksul kesim ve Müslümanlar, virüsü yaymakla suçlanmış. Karantina nedeniyle yüz binlerce çocuk, tüberküloz tedavileri de dâhil olmak üzere rutin hayati aşılarından mahrum kalmıştır. Salgın Hindistan için insani bir krize dönüşmüştür. Benzer biçimde Yeni Delhi'de Müslümanlar, 'süper yayıcılar' olarak suçlanmış ve nefret kampanyasına maruz kalmıştır.
<b>ABD</b>	Covid-19, ABD'nin demokratik kurumlarındaki çatlakları derinleştirmiştir. ABD'de sadece ölü sayısı dünyada en yüksek seviyelere çıkmakla kalmamış, aynı zamanda pandemi kritik bir seçim yılında meydana geldiği için toplum sağlığı politize hâle gelmiştir. Trump yönetimi, pandemi ile ilgili bir birçok yanlış bilgi ağı oluşturduğu için sert bir şekilde eleştirilmiştir. Trump, basın toplantıları ve sosyal medya paylaşımlarında çoğu kez virüsün ciddiyetini küçümsemiş, muhalefetteki eyalet valilerini sosyal mesafe gibi önlemler uyguladıkları için eleştirmiş, bilimsel olmayan tedavileri ve yanlış sağlık istatistiklerini kamuoyuna açıklamış, virüsün yakında ortadan kalkacağını iddia etmiş ve bulaşma yayılırken bile kısıtlamaların kaldırılması için baskı yapmaya devam etmiştir. Trump'ın iddialarına açıkça karşı çıkan üst düzey halk sağlığı uzmanları marjinalleştirilmiştir. Mart ve Temmuz 2020 arasında ABD makamları, ABD ve uluslararası hukukun izin verdiği şekilde refakatsiz küçükler dâhil sığınma başvurusunda bulunanları, yetkisiz sınır geçişleri yaptıkları iddiasıyla tutuklu 40.000'den fazla kişiyi hızlıca sınır dışı etmek için acil sağlık yönergesi kullanmıştır. Bu politikalar, Trump yönetiminin pandemiyi yasal süreçleri bir kenara bırakarak sığınmacılar ve göçmenler üzerindeki baskısını yoğunlaştırmak için bir araç olarak kullandığına dair endişeleri artırmıştır.
<b>Kosta Rika</b>	Hâlihazırda marjinalleştirilmiş Nikaragualı göçmenler ve tarım sektöründe çalışan mültecilere, Covid-19'un yayılmasına katkıda buldukları suçlaması yapılmıştır.

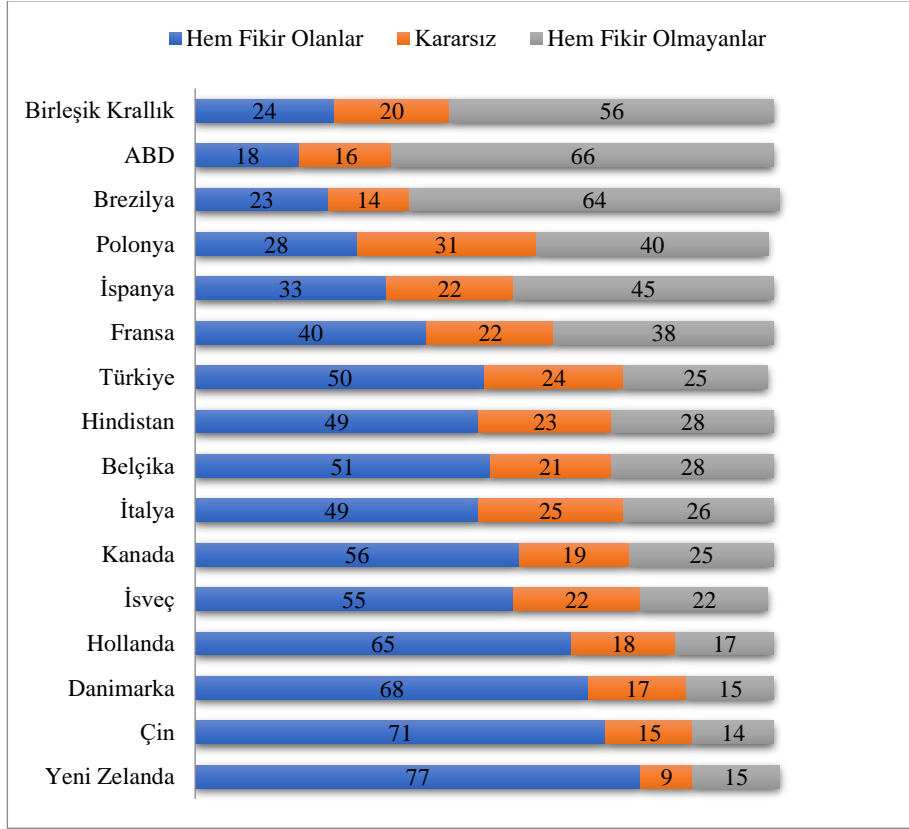
<b>Sri Lanka</b>	Otoriter eğilimler hızlandırılmış ve pandemiyle ilgili resmi politikaları eleştiren herkesin tutuklanmasını emreden, bağımsız raporlamayı ve olumsuz konuşmayı kontrol etme çabaları benimsenmiştir. Erken seçim çağrısı yapılmış, ancak salgın hızlandıkça ertelenmiştir. Bu da ulusal yasama meclisini anayasal sürenin ötesinde devre dışı bırakarak, yürütme gücü üzerindeki kontrolleri zayıflatmıştır. Sağlık endişeleri, özellikle Müslüman nüfusa karşı insan hakları ihlallerinin bahanesi olarak kullanılmıştır. Hindistan'da Müslümanlara yönelik suçlayıcı tutum ve davranışlar, burada da ortaya çıkmıştır. Müslümanlar, bazı hükümet üyeleri tarafından 'süper yayıcılar' olarak muamele görmüştür. Ayrıca, dini geleneklere ve Dünya Sağlık Örgütü'nün cenaze törenlerinin kabul edilebilir olduğunu belirten tavsiyelerine rağmen, Sri Lankalı Müslümanlara, virüs nedeniyle ölenleri yakmaları emredilmiştir.
<b>Karadağ</b>	Karadağ'da hükümet, herhangi bir dini protesto toplantısını, özellikle de Sırp Ortodoks Kilisesi üyelerinin toplantılarını, virüsü yaymaya ve iktidar rejimini baltalamaya yönelik açık ve kasıtlı girişim olarak nitelendirmiştir.
<b>Malezya</b>	Hükümet, mültecilere Covid-19 testlerine girmeleri için herhangi bir eylemde bulunmayacağını vaat etmesine rağmen; daha sonra sınır dışı edilmek üzere birçok kişiyi tutuklamış ve gözaltına almıştır.
<b>Çin</b>	Çin hükümeti, verdiği virüs ile ilgili bilgileri sansürlemiş ve salgın hakkında haber yapan gazetecileri gözaltına almıştır.
<b>Cezayir</b>	Protestoların bastırılması için toplanma özgürlüğü kısıtlanmıştır. Covid-19 pandemisinin etkileri azaldıktan sonra bile bu uygulamalar yürürlükte kalmaya devam etmiştir.

**Kaynak:** Caratas, Spătariu ve Gheorghiu (2020); Repucci ve Slipowitz (2020); Brown, Brechenmacher ve Carothers (2020); Youngs ve Panchulidze (2020); Repucci ve Slipowitz (2021)'den yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 2'den görüleceği üzere Covid-19 sürecinde rejim türü fark etmeksizin farklı türlerde anti-demokratik eğilimler ortaya çıkmıştır. Demokratik ve otokratik rejimler, çoğunlukla benzer türde acil durum önlemleri uygulamalarına rağmen; acil durum önlemlerinin her ülkede siyaset için çok farklı sonuçları ortaya çıkmıştır. Yüksek demokratik işleyişe sahip ülkelerde, kısıtlayıcı önlemler önemli düzeyde endişe kaynağı haline gelmektedir; fakat bu önlemler anayasal sınırlara genel itibarıyla bağlı kalmaktadır. Çünkü kısıtlamaların uygulanmasında parlamento desteği söz konusu olmaktadır. Hibrit rejimlerde veya kırılğan demokrasilerde endişeler daha büyüktür. Acil durum kısıtlamalarının sert olduğu durumlarda kurumlar ve çoğulculuk zayıflayabilmektedir. Kısıtlayıcı rejimlerde hükümetler, pandemiye siyasi alanı sınırlamak ve mevcut olan eğilimleri derinleştirmek için daha fazla kullanma yoluna gidebilmektedir (Youngs ve Panchulidze, 2020: 14).

Pek çok ülkede pandemi, demokratik alan için potansiyel olarak dramatik etkilerle dünya çapında yürütme gücünün hızlı bir şekilde genişlemesine yol açmaktadır. Liberal demokrasinin zayıf olduğu yerlerde kontrol ve dengelerin zayıflaması, hesap verebilirlik mekanizmalarının aşındırılması kolaylaşmıştır. Macaristan'da, Viktor Orbán'ın herhangi bir parlamento denetimi olmaksızın süresiz olarak kararnameyle yönetmesine izin verilmesi, Filipinler'de parlamentonun, Başkan Rodrigo Duterte'ye hemen hemen sınırsız acil durum yetkileri veren bir yasa çıkarması en

dikkat çeken örneklerdir. Bunun yanında bazı ülkelerde krize yönelik acil durum yetkileri, vatandaşların temel haklarını kısıtlamak için kullanılmaktadır. Özellikle virüs hakkında yanlış bilgi ile mücadele çerçevesinde ifade özgürlüğü ve medya üzerindeki kontrol artmaktadır (Brown vd., 2020).



**Kaynak:** Leandro ve Ruiz, 2021.

**Not:** Şekil, Covid-19 ile ilgili konularda tavsiyelerinin politikacılar tarafından dikkate alındığını düşünen bilim insanlarının yüzdesini (%) ifade etmektedir.

#### Şekil 5. Covid-19 ile ilgili politikacılar tarafından bilimsel tavsiyelerin dikkate alınma oranı

Diğer taraftan bilimsel tavsiyelerin öneminin çok hayati olduğu ortamda politikacıların bunlara uyma derecesi, en liberal ülkelerde bile düşük kalmıştır. Şekil 5 incelendiğinde bu durum belirgin biçimde görülmektedir. Örneğin, ABD’de bilim insanlarının sadece %18’i fikirlerinin dikkate alındığını düşünmektedir. %66’sı ise dikkate alınmadığını düşünmektedir. Türkiye’de danışılan bilim insanlarının %50’si fikirlerinin dikkate alındığını %25’i ise alınmadığını ifade etmektedir. İsveç, İspanya, Fransa, İtalya gibi gelişmiş AB ülkelerinde bu oran düşük seviyededir.

Buradan hareket edildiğinde 2021 yılının başından itibaren Avrupa ülkelerinin birçoğunda Covid-19’un ikinci ve üçüncü dalgası başlamıştır. Gelişmiş demokrasiye sahip ülkeler, Covid-19 karşısında bireysel özgürlükleri korumada göreceli olarak daha başarılı olsa da, bunun virüsün yayılması pahasına gerçekleştiği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Esasında kısa vadede demokratik ülkeler, krizi kontrol altına almada başarısız olsa da orta ve uzun vadede Covid-19’un yayılmasını engellemede

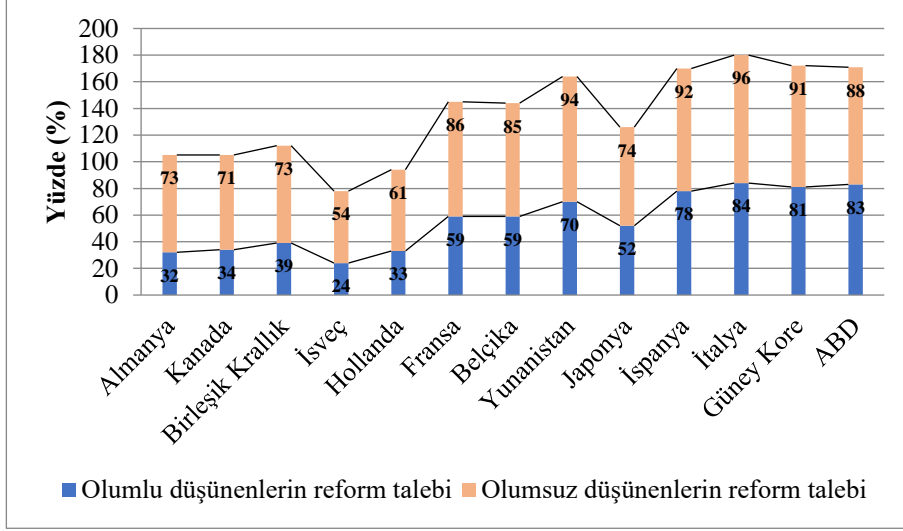
başarılı olabilmektedir. Daha önce yaşanan bu tür krizlerle mücadelede alınan dersler, şeffaflık, toplumsal motivasyonu güçlü tutma ve krizi engellemeye yönelik ortaya konulan imajı destekleyecek kolaylaştırıcı ortamın inşası yoluyla başarılı sonuçlar alınmaktadır (Engler vd., 2021: 1096).

### 3. Kriz Sonrası Dönemde Küresel Demokrasinin Geleceği

Covid-19 sonrası bir dünyada, demokratik sistemlerin ve otoriter rejimlerin krizle mücadeledeki performanslarından hareketle uluslararası düzenin geleceğinin biçimlenmesi yüksek bir ihtimaldir. Yeni dönemdeki yapılanma, II. Dünya Savaşı sonrasında galip ülkelerin diğer ülkelerin fikirlerini almadan dayattıkları sistemden farklı olacaktır. Her ne kadar ABD ve AB ülkeleri gibi gelişmiş politik sistemlerine sahip olmasalar da Çin, Singapur, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Tayvan gibi ülkeler, daha düşük ölüm oranlarıyla krizi kontrol etmede demokratik ülkelere göre daha başarılı bir performans göstermişlerdir. Yeni bir uluslararası düzenin yaratılmasında demokratik sistemlerle totaliter sistemlerin sahip olduğu farklı mekanizmaların varlığı dikkate alındığında, serbest piyasa ekonomisi ile politik totalitarizm arasındaki dengenin yeniden göz önüne alınması gerekmektedir (Sharfuddin, 2020: 255). Diğer taraftan şu husus gözden kaçırılmamalıdır: Covid-19 krizi, küresel bir kriz olmasından dolayı rejim türlerine göre ülkelerin bireysel olarak geliştirdikleri politikaların başarısı sınırlı düzeyde kalmakta ve krizin bütüncül anlamda çözümünü sağlamamaktadır. Bu çerçevede Covid-19 krizi, küresel kamu malları kategorisinde düşünüldüğünde tek başına ulusal hükümetlerin çözebilecekleri bir sorun değildir. Dolayısıyla ülkelerarası iş birliği, sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası kuruluşların desteği krizin küresel ölçekte çözümünde oldukça önemlidir (Brown ve Susskind, 2020: S68).

Covid-19 krizi, ekonomik ve politik açıdan düalistik bir yapı ortaya çıkarmıştır. Politik açıdan ele alındığında, 2008 krizi sonrasında yükselen aşırı milliyetçi akımların etkisini sürdürdüğü ortamda, devletin hemen hemen bütün alanlarda yeniden güçlü konumuna gelmesi, baskıcı sistemlerin alanlarının genişlemesine yol açabilir. Dolayısıyla, Covid-19'un sağlık ve ekonomik sonuçları yanında yol açabileceği diğer kritik sonuç, otoriter yönetimlerin etkisini demokratik alanlara doğru genişletmesidir. Ekonomik açıdan ise Covid-19, neoliberal kapitalizmin esas karakterini sağlık kriziyle başa çıkamamasında kendisini göstermiştir. Krizin yıkıcı etkileri yanında eşitsizliğin artması, çevre tahribatı ve yüksek işsizlik gibi problemlerin varlığıyla neoliberal kapitalizmin başarısızlığı, işlevsel demokrasinin yeniden konumlandırılması ve kapitalizmde aksayan ekonomik ve demokratik kurguya karşı politikaların geliştirilmesi açısından bir hareket noktası olabilir (Singh, 2020: 5-6). Kleinfeld (2020), gelişmiş demokrasilerin krizin yönetilmesinde ortak tavır takınmamaları halinde küresel ekonominin canlanmasının zaman alacağını ve küresel ekonomideki güçlenmenin, Çin tarafından sağlanması halinde küresel sistemin otoriterliğe evrileceğine dikkat çekmektedir.

Pew Research Center'in (2021) yaptığı çalışmada, Covid-19'a yönelik geliştirilen politikalar bağlamında politik reform taleplerine yönelik ortaya konulan sonuçlar dikkate değerdir. En fazla göze çarpan husus; Covid-19 krizinin küresel çapta bireyleri ve toplumları etkilemesi yanında, özellikle yüksek refah seviyesine sahip gelişmiş ekonomilerde demokrasiye ve politik reform ihtiyacına yönelik güçlü bir eğilimi ortaya çıkarmasıdır.



Kaynak: Pew Research Center, 2021.

**Şekil 6. Covid-19 politikalarını olumlu/olumsuz bulanların demokratik ve politik reform talebi**

Ülkelerin Covid-19 kriziyle mücadelede geliştirdikleri politikaları olumlu veya olumsuz bulan bireyler, ekonomik ve sağlık sisteminde reform yapılması gerektiğini vurgulamakla birlikte, aynı zamanda demokrasinin işleyişine yönelik olarak da güçlü bir talep dile getirmektedir. Şekil 6 incelendiğinde, örneğin Almanya'da Covid-19'a yönelik olarak geliştirilen politikaları başarılı bulanların %32'si politik sistemde büyük değişiklikler yapılması gerektiğini düşünürken, Covid-19 politikalarını başarısız bulanların %73'ü politik sistemde önemli değişiklikler yapılması gerektiğini belirtmektedir. Ülkeler özelinde sonuçlar değişmekle birlikte, özellikle Fransa, Belçika, Yunanistan, Japonya, İspanya, İtalya, Güney Kore ve ABD'de Covid-19 politikalarını başarılı bulanların bile çok önemli bir kısmı demokratik reform ihtiyacının gerekliliğini ifade etmektedir. İtalya'da krize yönelik geliştirilen hamleleri yeterli bulanların %84'ü, ABD'de %83'ü, Güney Kore'de %81'i, İspanya'da %78'i, Yunanistan'da %70'i, Fransa ve Belçika'da ise %59'u demokratik reformların yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Dolayısıyla yüksek refah seviyesine sahip ülkeler başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde demokrasinin zayıflamasından duyulan memnuniyetsizlik, küresel demokrasinin düşüşte olduğu dönemde ortaya çıkan Covid-19 kriziyle birlikte daha da artmıştır. Bunun önemli nedenlerinden birisi, Covid-19'un popülizmin ve milliyetçiliğin yükselişini hızlandırmasıdır. Fukuyama'ya (2020: 28) göre Covid-19 ile birlikte artan popülist eğilimler, uluslararası çatışma olasılığını da artırmaktadır. Yine benzer çizgide Diamond (2020), Covid-19 krizinin otokrasiyi cesaretlendirdiğini savunmaktadır. Buna karşılık, Covid-19 krizinin demokratik sistemleri zayıflatarak otoriterliği güçlendirdiğini savunmanın yanıltıcı olabileceğini ileri süren görüşler de söz konusudur. Her ne kadar kriz, demokratik yönetimlerde çeşitli zafiyetler ortaya çıkarsa da demokrasinin güçlenmesi için fırsatlar da sunmaktadır; i) Uzmanların rolünü güçlendirerek, hesap verilebilirliği zayıflatabilmesi; ii) Popülist liderlerin krizde, dışlayıcı söylemlerinin güçlenmesi ve bunun kurumsal kapasiteyi zayıflatma aracı olarak kullanılabilmesi; iii) Liderlerin parlamentoyu ve toplumu zayıflatmak adına olağanüstü hal yetkilerini



kullanabilmeleri gibi hususlar, demokrasiye yönelik ortaya çıkan zorluklar olarak görülürken buna karşılık, Covid-19 sürecinde i) Basın yoluyla hükümetin politikalarının sorgulanabilmesi; ii) Yargı gücünün önlemlere karşı anayasal hakları ve kurumsal güvenceyi sağlaması; iii) Şeffaflığın daha fazla talep edilmesi ve denetim gücünün artırılması gibi hususlar demokratik yönetimin güçlenmesi için ortaya çıkan fırsatlardır (Guasti, 2020: 48-49). Hâlihazırda demokratik açıdan gerileme yaşayan ülkelerde krizin ani ve uzun vadeli etkileri farklılaşacaktır. Acil durum önlemlerinin hayata geçirilmesi otokratik rejimlere kısa vadede kendi ideolojilerini güçlendirme imkânı verse de uzun vadede krizin demokratik rejimlerden ziyade otokratik rejimlere etkisi (özellikle ekonomik) negatif olabilecektir (Rapeli ve Saikkonen, 2020: 30). Frey, Chen ve Presidente (2020), otokratik ve demokratik ülkelerin krize verdikleri tepkiyi ölçtükleri ampirik çalışmanın sonuçlarından hareketle demokratik durgunluğun beklenmediğini ifade etmektedirler. Salgınla mücadelede otokrasiler, daha katı kısıtlamalar getirmesine rağmen; demokrasilerin seyahat ve bireylerin hareketliliğine yönelik kısıtlamaları daha etkili olmuştur. Diğer yandan özellikle şeffaflığın eksik olması otokratik rejimlerin aleyhine sonuçlar yaratmıştır<sup>2</sup>.

Covid-19 krizinin tüm dünyada yarattığı etkinin kapsamı çok geniş olmuştur. Covid-19 sonrası dönemde demokrasilerin nasıl şekilleneceği veya otokrasilerin konumunun nasıl olacağına dair çok farklı görüşlerin ve analizlerin varlığı söz konusudur. Esasında Covid-19 sonrasındaki dünya için demokrasilerin geleceği, bir yanda demokrasinin 'kalesi' olarak görülen ABD diğer yanda, 'otoriter' bir yönetim anlayışına sahip olduğu belirtilen Çin arasındaki mücadeleye etrafında şekillenmektedir. Bu tartışmaları şiddetlendiren konu ise kriz döneminde ekonomik açıdan dünya ekonomisinin neredeyse tamamı daralma yaşarken, Çin'in büyümeye devam etmesidir. 2020 yılında dünya ekonomisinin %3,3 ve ABD'nin %3,5 daraldığı küresel ortamda, Çin ekonomisi %2,3 büyüme kaydetmiştir (IMF, 2022). Küresel ekonomide kazanılan üstünlüğün ABD'nin liderliğini zayıflatarak, Çin'in yeni düzende liderlik rolünü üstleneceği fikri, Covid-19 sonrası küresel sistemde demokrasi-otokrasi ikileminin tartışılacağını göstermektedir.

Çin, uzun yıllar boyunca düşük işgücü maliyetinin sunduğu avantajın etkisiyle ihracata dayalı büyüme stratejiyle küresel ekonomide önemli bir konuma gelmiştir. Fakat Çin ekonomisi, nüfusun giderek yaşlanması nedeniyle bu avantajını kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. 1966'da %2,8 olan nüfusun büyüme oranı 2020 yılında %0,2'ye gerilemiştir. Aynı dönemde 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ise %3,5'ten %12'ye yükselmiştir (World Bank, 2022). Nüfusun giderek yaşlanması işgücü arzının azalmasına, dolayısıyla işgücü ücretlerinin ve maliyetlerinin artmasına yol açarak Çin'in uluslararası rekabetteki avantajını kaybetmesine yol açabilir. Buna ilave olarak nüfusun yaşlanmasıyla emeklilik ve sosyal güvenlik sistemi üzerinde baskılar yükselme eğilimine girmektedir (Jiang, 2018: 1026-1027; Mao, Lu, Fan ve Wu, 2020).

Gelinen noktada demokrasinin küresel sistemdeki konumunun çok net bir biçimde ne olacağını kestirmek oldukça güçtür. Nasıl ki 2008 küresel finans krizi, popülizmin yükselmesine yol açıyorsa, Covid-19 krizi de gelişmiş liberal demokratik kurumlara sahip ülkelerin gerek çok başarılı performans gösterememeleri gerekse de

<sup>2</sup> Ampirik literatürde politik rejimler ile Covid-19 performansı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. EK kısmında yer alan Tablo A1'de bu sonuçlar özetlenmektedir.

dayanışma ve ortak politikalar üretme yaşadıkları anlaşmazlıkların etkisiyle, demokratik rejimlerin cezbedici özelliğini kaybedeceği konjonktüre yol açabilir. Bunun yanında birçok ülke örneğinde görüldüğü gibi liberal demokrasiyle yönetilen ülkelerin otoriter eğilimlere girişmesi, bahsedilen durumu daha da hızlandırabilir.

Covid-19 krizinin demokrasiyi küresel açıdan sekteye uğratmasının olumsuz yolu, toplumların demokratik modele olan güveninin azalmasıdır. ABD gibi demokratik ülkelerin krizi kontrol altına almaya çalışırken yaşadıkları başarısızlık karşısında, Çin gibi otokratik ülkeler, krizin etkilerini azaltmak için gerek politik gerekse de medyadaki tutumlarını genişletmek için daha kararlı adımlar atmıştır. Kuşkusuz, demokratik rejimlerde de krizle mücadelede başarılı olan ülkeler söz konusudur; fakat Covid-19 krizinin liberal kurumlara yönelik iyimserliği aşındırması uzak bir ihtimal değildir. İspanya örneğinde ele alındığında teknokratik yönetim talebinin arttığı gözlenmektedir. Bununla beraber krizin başlangıcından itibaren hükümetlerin verimliliğinin demokrasiden uzaklaşma pahasına gerçekleştiğini ortaya koyan kanıtların varlığı ve liberal kurumlara yönelik değişen tutumlar, küresel demokrasiyi zayıflatan hususlardır (Ruiz, 2021).

Lamond (2020), Covid-19 krizinin küresel etkilere sahip olmasından dolayı, büyük güçlerin aralarındaki etkili iş birliği çerçevesinde olumlu sonuçların alınabileceğini; fakat mevcut küresel eğilimlerin devam etmesi halinde krizin büyük jeopolitik rekabete yol açarak, küresel dengeleri değiştirebileceğine dikkat çekmektedir.

#### 4. Sonuç ve Değerlendirme

2008 küresel finans krizinden sonraki süreçte popülizmin yükselişi; demokrasi, insan hakları, göçmen politikaları, iklim ve çevre kurallarına kadar bir dizi alanda, küresel düzenin işleyişinde birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. En gelişmiş liberal ekonomiler bile devlete kurtarıcı olarak sarılmak zorunda kalmıştır. Sadece küresel ekonomi açısından değil, politik açıdan da yaşanan dönüşümler ABD ve AB gibi gelişmiş yerlerde ciddi sonuçlara yol açmıştır. AB'nin Euro bölgesinin büyük kısmında borç krizi sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamış, birliğin geleceğinin sorgulanmasına yol açan süreci de başlatmıştır.

2019 yılının sonunda ortaya çıkan ve 21. yüzyılın en büyük küresel krizlerinden birisi olan Covid-19, birçok açıdan küresel ekonomi-politiği değiştirecek ve dönüştürecek eğilimleri ortaya çıkarmıştır. Krize karşı verilen ani tepkiler ve kısıtlayıcı önlemler, yeni tartışmaları öne çıkarmıştır. Bu tartışmalar, demokratik ve otoriter rejimlerden hangisinin toplum sağlığını önlemede daha başarılı olduğu ve alınan kısıtlayıcı önlemlerin uygulanması sırasında demokratik hakların ihlal edilip edilmediği çerçevesinde ilerlemiştir. İlk açıdan ele alındığında, krizin başlangıcında özellikle Avrupa ülkelerinin gelişmiş bölgelerinde İtalya, Fransa, Birleşik Krallık ve İspanya başta olmak üzere birçok yerde olumsuz etkilerin belirgin biçimde fark edilmesi ve en temel tıbbi ekipmanlara erişimde bile yaşanan sorunlar ortadayken, ABD'de de benzer eğilimler kendisini göstermiştir. Buna karşılık otoriter rejimlerde hızlı karar alma ve önlemleri ivedilikle uygulama gibi avantajlar, otoriter ülkelerin daha başarılı olduğu algısının güçlenmesine yol açmıştır. Oysa daha yakından incelendiğinde bunun doğru olmadığı görülmektedir. Her iki rejim türünde de başarılı ve başarısız örnekleri görmek mümkündür. Covid-19, liderlerin güçlerini merkezileştirme, karşıt görüşleri bastırma, medyayı kontrol altına alma ve bireysel özgürlükleri kısıtlama gibi demokratik olmayan uygulamalara yol açmasına rağmen, bu durum Covid-19'un doğrudan anti-demokratik uygulamalara yol açmasından ziyade politika otoritelerinin Covid-19'u kullanarak araçsallaştırmasından

kaynaklanmaktadır (Torreblanca, 2020: 140). Bu bağlamda teorik ve ampirik literatürden hareketle Covid-19 kriz ile mücadelede başarının, sadece ve doğrudan politik rejimlerle ilişkilendirilmesi şu aşamada sağlıklı görünmemektedir. Fakat demokratik kurumların geliştiği ülkelerde hesap verilebilirlik, ifade özgürlüğü ve şeffaflık gibi unsurların varlığı halkın taleplerinin daha fazla dikkate alınmasını sağladığı için politika yapıcılarını, krizlerin etkilerini daha fazla önemsemeye zorlamaktadır.

Bütünsel açıdan değerlendirildiğinde Covid-19 krizi ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik açıdan geniş çaplı etkiler meydana getirmiştir. Uluslararası kamuoyunda ülkelerin bireysel çapta krize verdikleri tepkilerin yeterliliği sorgulanırken, Covid-19 pandemisi gibi küresel krizlerin küresel koordinasyonla çözüme kavuşturabileceği gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü küreselleşme ile birlikte dünyanın birbirine bağımlılığının ve ihtiyacının yüksek olduğu küresel sistemde iklim krizi, ekonomik kriz, yoksulluk, eşitsizlik ve sağlık krizi gibi küresel problemler küresel çözümleri gerektirmektedir. En temel düzeydeki temizlik ürünlerine, tıbbi ekipmana ve aşıya ulaşamayan milyonlarca insanın varlığı dikkate alındığında Covid-19 krizi, daha kapsayıcı küresel sistemin gerekliliğini yeniden düşünmek için önemli bir fırsat sunabilir. Dolayısıyla ülkelerin Covid-19 krizini yönetme başarısını sahip oldukları politik rejimlerin yapısına ve türüne indirgeyerek değerlendirmek, makro ölçekte bazı hususların gözden kaçmasına yol açabilecektir. Bu nedenle Covid-19 krizinin çözümü, tekil düzeyde demokrasi-otokrasi ikileminden ziyade küresel demokrasinin güçlendirilmesine daha fazla bağlıdır.

## Referanslar

- Alizada, N., Cole, R., Gastaldi, L., Grahn, S., Hellmeier, S., Kolvani, P., Lachapelle, J., Lührmann, A., Maerz, S. F. ve Pillai, S. (2021). Autocratization turns viral. *Democracy Report 2021*. University of Gothenburg: V-Dem Institute.
- Annaka, S. (2021a). Good democratic governance can combat COVID-19-excess mortality analysis. *APSA Preprints*. doi: 10.33774/apsa-2021-18k5x-v4
- Annaka, S. (2021b). An empirical analysis of political regimes in the COVID-19 pandemic: Is democracy inferior to authoritarianism?. *Japan Foreign Policy Forum, No. 66*.
- Atlı, A. (2020). Covid-19 küreselleşmenin sonunu mu getirecek?. Ufuk Ulutaş (Der.), *Covid-19 sonrası küresel sistem: Eski sorunlar, yeni trendler* içinde (54-57. ss.). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Bayerlein, M., Boese, V. A., Gates, S., Kamin, K. ve Murshed, S. M. (2021). Populism and COVID-19: How populist governments (mis)handle the pandemic, *Kiel Working Paper, No. 2192, Kiel Institute for the World Economy (IfW)*, 1-44.
- Belin, C. ve De Maio, G. (2020). Democracy after coronavirus: Five challenges for the 2020s. *Brookings Report*, 1-14.
- Brown, F. Z., Brechenmacher, S. ve Carothers, T. (2020). How will the coronavirus reshape democracy and governance globally?. *Carnegie*. Erişim adresi <https://carnegieendowment.org/2020/04/06/how-will-coronavirus-reshapedemocracy-and-governance-globally-pub-81470>
- Brown, G. ve Susskind, D. (2020). International cooperation during the COVID-19 pandemic. *Oxford Review of Economic Policy*, 36(S1), S64-S76.
- Brzechczyn, K. (2020). The coronavirus in liberal and illiberal democracies and the future of the globalized world. *Society Register*, 4(2), 83-94.

- Bunyavejchewin, P. ve Sirichuanjun, K. (2021). How regime type and governance quality affect policy responses to COVID-19: A preliminary analysis. *Heliyon*, 7(e06349). doi: 10.1016/j.heliyon.2021.e06349
- Caratas, M. A., Spătariu, E. C. ve Gheorghiu, G. (2020). Does Covid-19 threaten global democracy?. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 1, 44-49.
- Cepaluni, G., Dorsch, M. T. ve Branyiczki, R. (2021). Political regimes and deaths in the early stages of the COVID-19 pandemic. *Journal of Public Finance and Public Choice*, 1-27.
- Cepaluni, G., Dorsch, M. T. ve Dzebo, S. (2021). Populism, political regimes, and COVID-19 deaths. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3816398>
- Diamond, L. (2020). Democracy versus the pandemic: The coronavirus is emboldening autocrats the world over. *Foreign Affairs*. Erişim adresi <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-13/democracy-versus-pandemic>
- Elstub, S., Liu, S. J. S. ve Lühiste, M. (2020). Coronavirus and representative democracy. *Representation*, 56(4), 431-434.
- Engler, S., Brunner, P., Loviat, R., Abou-Chadi, T., Leemann, L., Glaser, A. ve Kübler, D. (2021). Democracy in times of the pandemic: Explaining the variation of Covid-19 policies across European democracies. *West European Politics*, 44(5-6), 1077-1102. DOI: 10.1080/01402382.2021.1900669.
- Foa, R. S., Klassen, A., Slade, M., Rand, A. ve Collins, R. (2020). *The global satisfaction with democracy report 2020*. Cambridge, United Kingdom: Centre for the Future of Democracy.
- Frey, C. B., Chen, C. ve Presidente, G. (2020). Democracy, culture, and contagion: Political regimes and countries responsiveness to Covid-19. *Covid Economics*, 18, 222-238.
- Fukuyama, F. (2020). The pandemic and political order. *Foreign Affairs*, 99(4), 26-32.
- Guasti, P. (2020). The impact of the Covid-19 pandemic in central and eastern Europe: The rise of autocracy and democratic resilience. *Democratic Theory*, 7(2), 47-60.
- Hale, T., Angrist, N., Goldszmidt, R., Kira, B., Petherick, A., Phillips, T. Webster, S., Cameron-Blake, E., Hallas, L., Majumdar, S. ve Tatlow, H. (2021). A global panel database of pandemic policies (Oxford COVID-19 Government Response Tracker). *Nature Human Behaviour*, 529-538.
- IMF (2021, April). *World economic outlook: Managing divergent recoveries*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- IMF (2022, January). *World economic outlook update: Rising caseloads, a disrupted recovery, and higher inflation*. Washington, DC: International Monetary Fund,
- International IDEA (2022). Global overview of COVID-19: Impact on elections. Erişim adresi <https://www.idea.int/news-media/multimedia-reports/global-overview-covid-19-impact-elections>
- Jaishankar, D. (2020). What does Covid-19 tell us about democracy vs authoritarianism?. Aarshi Tirkey (Ed.), *Uncharted territory: Emerging world order post Covid-19* içinde (23-27. ss.). New Delhi: ORF and Global Policy Journal.
- Jiang, N. (2018). The influence of population aging on chinese economy. Wang Jing, Xin Ning ve Zhou Huiyu (Ed.), *Proceedings of the 2018 8th*

- International Conference on Management, Education and Information (MEICI 2018)* içinde (1025-1030. ss.). Atlantis Press.
- Kamali-Chirani, F. ve Khalid, I. S. (2020). Covid-19 and change in global political order. *Sustainable Development Policy Institute Policy Review*, 1-13.
- Karabulut, G., Zimmermann, K. F., Bilgin, M. H. ve Doker, A. C. (2021). Democracy and Covid-19 outcomes. *Economics Letters*, 203(109840), 1-4.
- Kleinfeld, R. (2020). Do authoritarian or democratic countries handle pandemics better?. *Carnegie*. Erişim adresi <https://carnegieendowment.org/2020/03/31/do-authoritarian-or-democratic-countries-handle-pandemics-better-pub-81404>
- Lamond, J. (2020). Authoritarian regimes seek to take advantage of the coronavirus pandemic. *Center for American Progress*. Erişim adresi <https://www.americanprogress.org/issues/security/news/2020/04/06/482715/authoritarian-regimes-seek-take-advantage-coronavirus-pandemic/>
- Leandro, Á. ve Ruiz, Á. (2021). Democracy and Covid-19: The decisive moment. *Dossier: Democracies in times of pandemic. CaixaBank Research, Monthly Report Number 453*.
- Mao, G., Lu, F., Fan, X. ve Wu, D. (2020). China's ageing population: The present situation and prospects. Jacques Poot ve Matthew Roskrug (Ed.), *Population change and impacts in Asia and the Pacific* içinde (269-287. ss.). Springer: Singapore.
- Matuszak, P. (2021). Democracy and COVID-19 outcomes revisited. Erişim adresi [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3929738](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3929738)
- McMann, K. M. ve Tisch, D. (2021). Democratic regimes and epidemic deaths. *University of Gothenburg, The Varieties of Democracy Institute, Working Paper, No. 126*, 1-78.
- Our World in Data (2021a). Coronavirus (Covid-19) deaths. Erişim adresi <https://ourworldindata.org/covid-deaths>
- Our World in Data (2021b). Covid-19: Stringency index. Erişim adresi <https://ourworldindata.org/grapher/covid-stringency-index>
- Petersen, G. (2020). Democracy, authoritarianism, and Covid-19 pandemic management: The case of SARS-CoV-2 Testing. *APSA Preprints*. doi: 10.33774/apsa-2020-wbhfk-v2, 1-32.
- Pew Research Center (2021). Citizens in advanced economies want significant changes to their political systems. Erişim adresi <https://www.pewresearch.org/global/2021/10/21/citizens-in-advanced-economies-want-significant-changes-to-their-political-systems/>
- Rapeli, L. ve Saikkonen, I. (2020). How will the Covid-19 pandemic affect democracy?. *Democratic Theory*, 7(2), 25-32. doi: 10.3167/dt.2020.070204.
- Repucci, S. ve Slipowitz, A. (2020). Democracy under lockdown: The impact of Covid-19 on the global struggle for freedom. *Freedom House Report*.
- Repucci, S. ve Slipowitz, A. (2021). Freedom in the world 2021: Democracy under siege. *Freedom House Report*.
- Ruiz, J. (2021). A last stand for freedom: Global democracy and Covid-19. *Harvard Political Review*. Erişim adresi <https://harvardpolitics.com/a-last-stand-for-freedom-global-democracy-and-covid-19/>
- Sharfuddin, S. (2020). The world after Covid-19. *The Round Table*, 109(3), 247-257. DOI: 10.1080/00358533.2020.1760498.

- Singh, P. (2020). Beyond the Covid-19 pandemic: Gauging neoliberal capitalism and the unipolar world order. *International Critical Thought*, 10(4), 635-654. DOI: 10.1080/21598282.2020.1869995.
- Stasavage, D. (2020). Democracy, autocracy, and emergency threats: Lessons for Covid-19 from the last thousand years. *International Organization 74 Supplement*, E1-E17.
- The Economist (2021). Global democracy has a very bad year. Erişim adresi <https://www.economist.com/graphic-detail/2021/02/02/global-democracy-has-a-very-bad-year>
- Torreblanca, J. I. (2020). Covid-19'un etkileri. Ufuk Ulutaş (Ed.), *Covid-19 sonrası dünya: İşbirliği mi rekabet mi?* içinde (138-140. ss.). Stratejik Araştırmalar Merkezi & Antalya Diplomasi Forumu Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Trein, P. (2020). The paradox of prevention: Authoritarian past and liberal democracy in times of crisis. *Available at SSRN 3625523*, 1-7.
- World Bank (2022). World development indicator. Erişim adresi <https://data.worldbank.org/>
- Youngs, R. ve Panchulidze, E. (2020). Global democracy & Covid-19: Upgrading international support. Erişim adresi <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/globaldemocracy-and-covid-19.pdf>

**EK.****Tablo A1. Politik rejimler ile Covid-19 vakaları ve ölümleri arasındaki ilişkiyi ölçen ampirik çalışmalar**

Çalışma	Ülke Grubu	Yöntem	Bulgular
Frey vd. (2020)	111 Ülke	Panel En Küçük Kareler (EKK)	Demokratik ülkelerde vaka sayısı iki katına çıktığında sıkılaştırma önlemleri %7 artmaktadır. Otokratik ülkelerde sıkılaştırma önlemleri demokratik ülkelere göre %17 daha fazladır. Bireylerin hareketliliğinin kısıtlanmasında ise demokratik ülkeler, otokratik ülkelere göre %20 daha başarılıdır.
Cepaluni, Dorsch ve Branyiczki (2021)	106 Ülke	Panel En Küçük Kareler (EKK)/İki Aşamalı EKK	Covid-19 pandemisinin başlangıç aşamasında (ilk 100 günde) demokratik ülkelerde ölümler daha erken ve yüksek sayıda gerçekleşmiştir.
Cepaluni, Dorsch ve Dzebo (2021)	160 Ülke	Panel En Küçük Kareler (EKK)	Tüm örneklem grubu açısından ele alındığında popülizm ile Covid-19 ölümleri arasında pozitif bir ilişki vardır. Buna karşılık, popülizmin Covid-19 kaynaklı ölümler üzerindeki etkisi demokratik ülkelerde daha azdır. Bunun yanında demokrasinin daha az geliştiği ülkelerde, sol popülizm ve anti-elit popülizm daha fazla olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.
Bunyavejchewin ve Sirichuanjun (2021)	36 Ülke	Çapraz Tablolama Analizi, Korelasyon Analizi, Lineer Regresyon Analizi	Rejim türü ve demokratik yönetişimin Covid-19 ile mücadele üzerinde önemli etkisi olmasına rağmen, bulgular güçlü bir biçimde demokrasinin pandemiyle mücadelede olumlu sonuçlar verdiği anlamına gelmemektedir.
Karabulut vd. (2021)	99 Ülke	Panel En Küçük Kareler (EKK)	Demokratik ülkelerde vaka sayısı yüksek olmasına rağmen, ölüm oranları düşük seviyededir.
Annaka (2021a)	78 Ülke	Negatif Binom Regresyonu, Panel En Küçük Kareler (EKK)	Hükümetin etkili kararlar aldığı demokratik ülkeler, Covid-19 vakalarını ve ölümlerini azaltmada daha başarılıdır.
Annaka (2021b)	120 Ülke	Panel En Küçük Kareler (EKK)	Otokratik ülkelerin Covid-19 krizini daha başarılı yönettiği iddialarının tersine, verilerin şeffaflığı ve diğer faktörler dikkate alındığında otokratik rejimler, krizi yönetme

			konusunda demokrasilerden daha başarılı değildir.
<b>Tablo A1'in devamı</b> Bayerlein, Boese, Gates, Kamin ve Murshed (2021)	42 Ülke	Panel En Küçük Kareler (EKK)	Popülist ülkelerde Covid-19 kaynaklı ölüm oranları, popülist olmayan ülkelerdeki ölüm oranından %10 daha yüksektir.
McMann ve Tisch (2021)	115-179 Ülke Arasında Değişmekte	Panel En Küçük Kareler (EKK)	Tarihsel açıdan ele alındığında (1900-2019 arası dönem) demokrasiler, diğer rejim türlerine göre pandemi kaynaklı ölümleri %70 oranında azaltmaktadır.
Matuszak (2021)	85 Ülke	Panel En Küçük Kareler (EKK)	Demokratik ülkeler, aşırı ölüm oranlarını azaltmada daha başarılı iken, Covid-19 ölümleri açısından politik rejimler arasındaki farklılık ortadan kalmaktadır.